INTRA-AUTEUR VARIATIE IN HERINNERINGSTEKSTEN

HET WERKWOORDGEBRUIK VAN WILLEMKEN VAN WANRAY (CA. 1573-1647)

Cora van de Poppe
Workshop Language Variation as a Mirror for Language Change

Universiteit Utrecht

OVERZICHT

1. Intra-auteur variatie vanuit letterkundig perspectief
   - Extra-linguïstische factoren
2. Taalvariatie in herinneringsteksten
3. Willemken van Wanray (ca. 1573-1647)
   - Contextualisering
   - Tekstuele kenmerken
   - Werkwoordclusters
   - Werkwoordstijden
   - Werkwoordsoorten

1. INTRA-AUTEUR VARIATIE VANUIT LETTERKUNDIG PERSPECTIEF

→ taalvariatie als keuze
→ functie en effect van taalvariatie

Schrijver
(gender, leeftijd, sociale klasse, opleidingsniveau, netwerk, soort schrijver, taalopvatting)

Consument
(sociale setting, relatie auteur, grootte van het publiek, beoogde effecten op het publiek)

Tekst
(literaire & retorische strategieën, doel, boodschap, medium)

Taalklimaat
(regulatie, innovatie, functie van literatuur, genreconventies)

2. TAALVARIATIE IN HERINNERINGSTEKSTEN

‘When we remember [...] we draw [..] on cultural resources that we have access to as members of particular groups or societies, and that permit us to articulate our memories in forms that are comprehensible to others who have a similar cultural endowment’

(G. Cubbit 2007, 119)

- Dus: herinneren als sociaal-culturele praktijk
- Wat is de rol van taalvariatie in het structureren en vormgeven van herinneringen?

HERINNERINGSTEKSTEN EN IDENTITEIT

‘Memory is the faculty that enables us to form an awareness of selfhood (identity), both on the personal and on the collective level.’

(J. Asmann 2008, 109)

‘Many analysts have asserted the fundamental role of narrative in the constitution of the humans self, seeing the telling of life stories as the locus for the creation of coherent idenitites.’

(B. Johnstone 2016, 525)

- Identiteit binnen de grenzen van heersende culturele modellen
- Hoe presenteert de verteller zichzelf in de verhaalwereld?
  - Hoe wordt door middel van taal vorm gegeven aan machtsverhoudingen en identiteit?

HERINNEREN IN DE VROEGMODERNE TIJD

- Voorzienigheid

Culturele schemata's in de zeventiende eeuw:

- Happy ending – heldenverhalen
- Martelaarsverhalen

3. WILLEMKEN VAN WANRAY (CA. 1573-1647)

Het verhael van gennege my, Wyllemken van Wanrade, wedewe van z. Gerradt Bysseman, in den jaer 1619 is overcommen van den Magestraett, die doemaels binnen Nemmegen gerygert hebbe, ter oorsaeke van de ryelyesse [religie], om ‘tselleve voer myn kinderen ende onsse nacommelyngen bewaert te woerden.

CONTEXTUALISERING

DEN VYFDEN TYTEL.

Tegens de Vergaderingen der Remonſtranten, &c.

Placaten vande Staten Generael.

1. Placaet *van de Hooge ende Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, daer by alle Ingeſetenen der ſelver Landen verboden wert te houden eenige aparte Vergaderingen ofte Conventiculen, onder deckſel van oeffeninge van de Leere in de vijf bekende controverſe Religions Poincten vervatet. Inhoudende mede Verbodt van eenigerhande Collecten, Beloften, Verbinteniſſen, Accoorden ofte Conſpiratien, tot ſtijvinge ende hanthavinge van dien, te doen ende op te rechten. Den* 3 Julij 1619.

DE Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, Allen den geenen die deſe tegenwoordige ſullen ſien ofte hooren leſen, Saluyt. DOEN TE WETEN, Alſoo eenige Jaren herwaerts, verſcheyde ongeruſte Perſoonen, ghepoocht hebben den welſtant deſer Landen grootelijcks te turberen ende ontſetten, door veelderhande practijcquen ende nieuwigheden; ten dien eynde trachtende niet alleen den bandt van de Vereenighde Provintien te breecken, Krijghs-volck op ongewoonlijcke ende onbehoorlicke wijſe te lichten; d'Ingheſetenen tegens malkanderen op te hitſen ende te wapenen, ende de hoochſte Regeeringe met vreemde manieren van doen te uſurperen; ende daer door alles in onruſte, ende den gantſchen Staet van de Landen in openbare ende ſchadelijcke Factien te brengen, ende te houden; maer oock den ſtant der Religie ende de ruſte der Kercken te bedroeven, miſbruyckende ongeruſte Kerckelijcke Perſoonen, die haer ſelven nadershant by occaſie van 't preſenteren van ſeeckere Remonſtrantie, ghenoemt hebben Remonſtranten, met het formeren van eenige nieuwe Articulen, vervattet in vijf Poincten met den aenkleven van dien, ende 't indringen der ſelver by alle wegen, tegens alle Kerckelijcke ordre, mitſgaders tegens diverſche Tractaten, Accoorden, Reſolutien ende Verdragen der Vereenichde Provintien, daer by de ſelſde malkanderen belooft hebben, de ware Gereformeerde Religie, met lijf, goet ende bloedt te mainteneren, daer inne gheen veranderinge te doen, nochte gedoogen by yemant gedaen te werden, ſonder ghemeen conſent. Alle 't welcke nergens anders toe en heeft konnen ſtrecken, dan tot dienſt van de Vyanden, ende totale onderganck ende verderfeniſſe deſer Landen. Omme alle welcke voorſz ſwaricheden weeh te nemen, ende behoorlicke remedie daer tegens te gebruycken, de Policie ende Regieringe deſer Landen in goede ordre te brengen, ende om de ongeſtelde ghemoederen der Ingeſetenen in 't ſtuck van de Religie te bevredigen, hebben Wy tot Dordrecht doen beroepen ende vergaderen, tot groote koſten vande Landen een Synode Nationael, dierghelijcke in deſe Landen

- Gomarus – Arminius
- Maurits – Van Oldenbarnevelt

- 1618: wetsverzetting van stadhouder Maurits →

- Nijmegen: remonstrantse bestuursleden vervangen door aanhangers Maurits (contraremonstranten)

- Van Wanray: schuldig aan de plakkaten

TEKSTUELE KENMERKEN

- Schemata: martelaarsverhaal vanuit een ik-perspectief
- Chronologische volgorde
- Tekst 1 (1619): 441 woorden
- Tekst 2 (1622): 4544 woorden

1. Dessgelycken aen die Cranport oock buerregemester, sekretaeryesen en dinnaer ?.
2. So is Gerret Vervoerd en Ponsyaen [...] daer gecomme.
3. ? Sien samme voer den Raet gecomme.

WERKWOORDVARIATIE IN HERINNERINGSTEKSTEN

- **Mogelijkheden van het taalsysteem en effecten van werkwoordgebruik**
  - Welke volgorde hanteert Van Wanrade in werkwoordclusters en wanneer wordt hiervan afgeweken?
  - Wat verklaart de keuze voor een onvoltooide of voltooide tijd?
  - Wat verklaart de keuze voor een werkwoordsoort?

  → Talige vaardigheden en systematiek

  → Hoe wordt door middel van taalvariatie vorm gegeven aan het verleden? Hoe worden machtsverhoudingen weergegeven en identiteiten geconstrueerd?

VOLGORDE IN 2-WERKWOORDCLUSTERS

1. ..dat de heeren my hadde (1) ontboyen (2). [vf – part]
2. ..dat Aernt Kellfken aen minen huyse gedaen (2) hadde (1). [part – vf]
3. ..dat ick daerop niet en soude (1) antwoerden (2). [vf – inf]
4. ..die eenmael richt richten (2) sael (1). [inf – vf]

Voltooid deelwoord				Infinitief		
	N	%			N	%
vf-part (1-2)	22	24%		vf-inf (1-2)	69	87%
part-vf (2-1)	70	76%		inf-vf (2-1)	10	13%
Totaal	91	100%		Totaal	79	100%

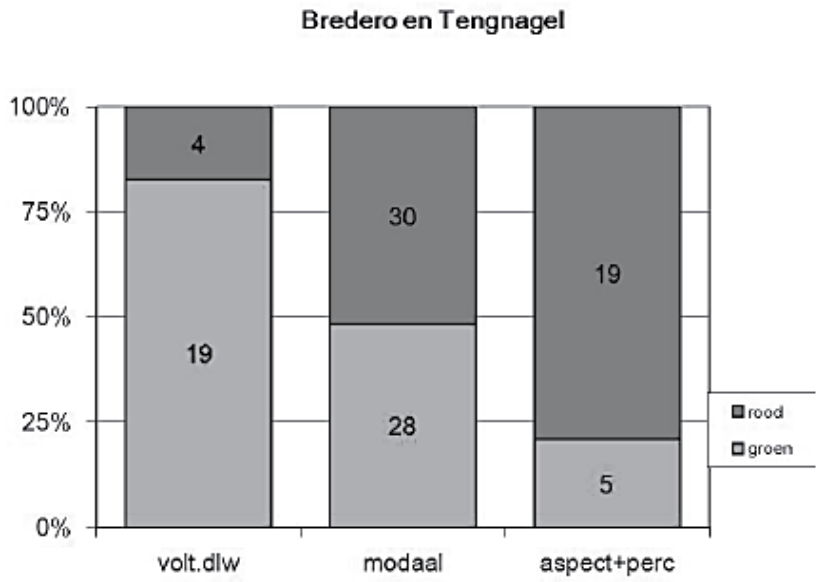

Groen: 2-1 [part/inf - vf]

Rood: 1-2 [vf - part/inf]

Van Wanray: vdw 77%

Van Wanray: inf 87%

Bron: Versloot, Hengst & Huisman (2012), *Werkwoordvolgordes in het Amsterdams van de 17e eeuw,* 53.

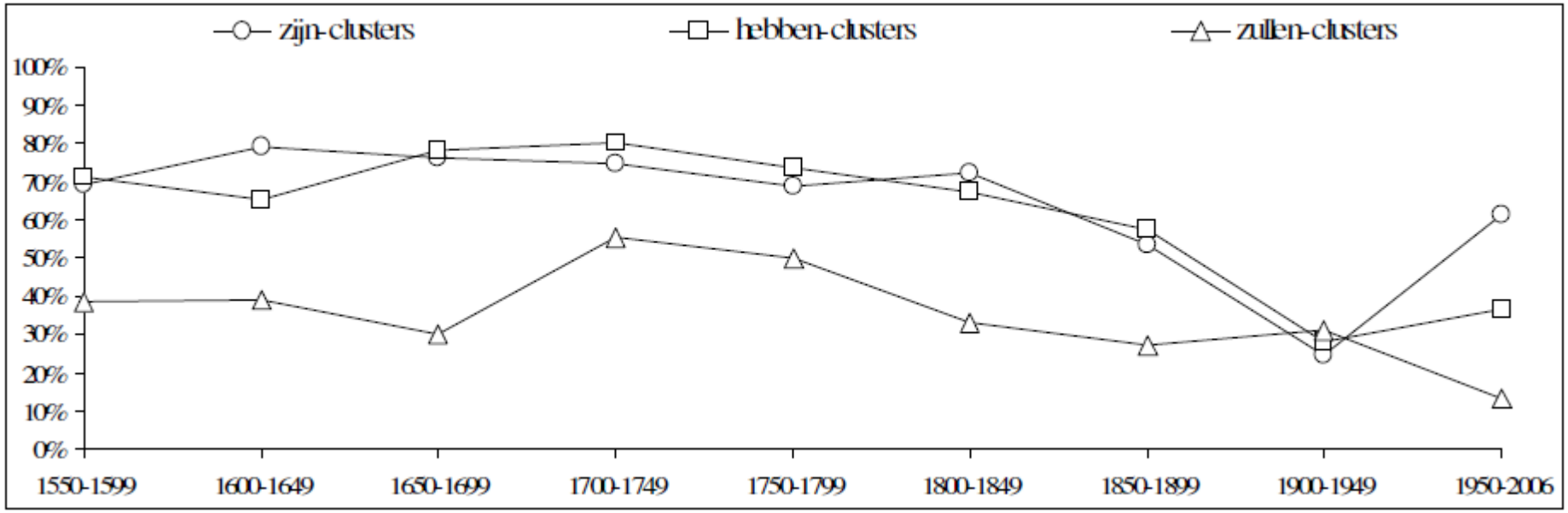

Percentage 2-1 volgorde in narratieve teksten

Bron: Coussé (2008), *Motivaties voor volgordevariatie. Een diachrone studie naar werkwoordsvolgorde in het Nederlands,* 64.

AFWIJKINGEN: VOLTOOID DEELWOORD

Combinatie [part-vf]: 76%
→ ..dat Aernt Kellfken aen minen huyse gedaen (2) hadde (1).

1-2 vdw		
	N	%
zijn	7	33%
hebben	13	62%
worden	1	5%
Totaal	21	100%

vdw 2-1		
	N	%
zijn	30	42%
hebben	33	46%
worden	9	13%
totaal	72	100%

1. Als wy nu vaest eenege daegen **hadde geseten** ende sy ons niet te verhoer dede commen, heb ick den stockmester in den Raet doen ingeven ’t geschrieft dat hier volcht. (text 6, p. 120)
2. Ende seyde dat de heeren my **hadde ontboyen** ende wolde wetten waet voer eenne predecant aen mynne huys geleert hadde ende waet volck daer all geweest hadde. (text 2)
3. Ick soude over acht dach wederom coemen en brengen 25 gul., omdat ick den predecant niet woelde melden, ende 200 gulde voor dat ick tegen ’t placcat in myn huys **hadde** vergaderenghe **gehouden.**
4. ..dat wy versochten dat ons mocht buerregerrycht wedervaeren ende dat den buerregemester Kelffken ons niet erreger wilden tractyerre dan de papisten syn vaeder **hadde getractyert.**
5. Godt geeff dat ghy ‘t mocht verterren als ghy het ons **hebt affgenomen.**

1. Als hy binnen was, heeft hy Jan den geweldege ingeroepen ende die doeur toegedaen, vraegende waerom ik hem niet **hadde ingelaete**. (text 1,)
2. Kleffken vrach my waerom ik hem niet **hadde ingelaette**, als hy savens voor myn duer geweest waes. (text 10)
3. Aldaer commende, seyde die buerregemester Kelffken, waerom ik niet **hadde bestelt** dat my belaest waes ende daertoe ick na placaet gehouden waes. (text 4)

1. ende dat op hett gerucht dat hem doer eenige verspyders **was aengebracht** van dat in mynnen huyse vergaederinge waes ende dat Godts Woerdt gepredict woerde.
2. Daerop [ick] seyde dat ick sulcks **was ongehoude**.
3. ..dat de 3 jongelingen in den vueregen oeven **woerden gewoerepen**, omdat se niet en hadden het beelt van den conninck Nebecatneser wyllen aenbidden.
4. Den Apostell Pauwels, als hy all **waes aengeboeden** om gegesselt te woerden, actor 22-25, beriep sich op sien buerregerrecht van Romen
5. Hadd selff eenege gesien die uut mynen huys **waere commen**, gebrueckende vuel bittere proposten.
6. So heeft Jenneken, die aender wedevrow, ock doen tellen 25 gul., als haer tot laest **waes geleyt.**

AFWIJKING: INFINITIEVEN

Voltooid deelwoord				Infinitief		
	N	%			N	%
vf-part (1-2)	22	24%		vf-inf (1-2)	69	87%
part-vf (2-1)	70	76%		inf-vf (2-1)	10	13%
Totaal	91	100%		Totaal	79	100%

1. Doch ick geff Godt die vraek die eenmael richt **richten sael.**
2. Want als men wyl hebb dat die bracken wael **jagen sulle**, so vooyer men se wael.
3. ..ofte dachten, wy sulcks ruchtbaer **macken sollen,** hetgeen sy ons hierna tot laest leyde.

3-WERKWOORDCLUSTERS

1. Infinitief: 1-2-3 [vf-v-inf] n: 11
   - dat ick geen buerregerrichte **hadde moegen genieten**, my niet **hadd moegen verbuerregen**
   - omdat se niet en **hadden** het beelt van den conninck Nebecatneser **wyllen aenbidden**

2. Voltooid deelwoord: 1-3-2 [vf-part-v] n: 2
   - dat se meede tot mynnen huys **moest** ter predecasy **geweest sien.**

3. Voltooid deelwoord: 1-2-3 [vf-v-part] n: 2
   - Hierop meinden ick antwoert te verwachten ofte ten minste dat se my **soude hebben** reden **gegeven** op ‘tgeen ick haer int voorverhaelden geschrieft hadde voergestelt

WERKWOORDVARIATIE IN HERINNERINGSTEKSTEN

- **Mogelijkheden van het taalsysteem en effecten van werkwoordgebruik**
  - Welke volgorde hanteert Van Wanrade in werkwoordclusters en wanneer wordt hiervan afgeweken?
  - Wat verklaart de keuze voor een onvoltooide of voltooide tijd?
  - Wat verklaart de keuze voor een werkwoordsoort?

→ Talige vaardigheden en systematiek

→ Hoe wordt door middel van taalvariatie vorm gegeven aan het verleden? Hoe worden machtsverhoudingen weergegeven en identiteiten geconstrueerd?

WERKWOORDSTIJDEN

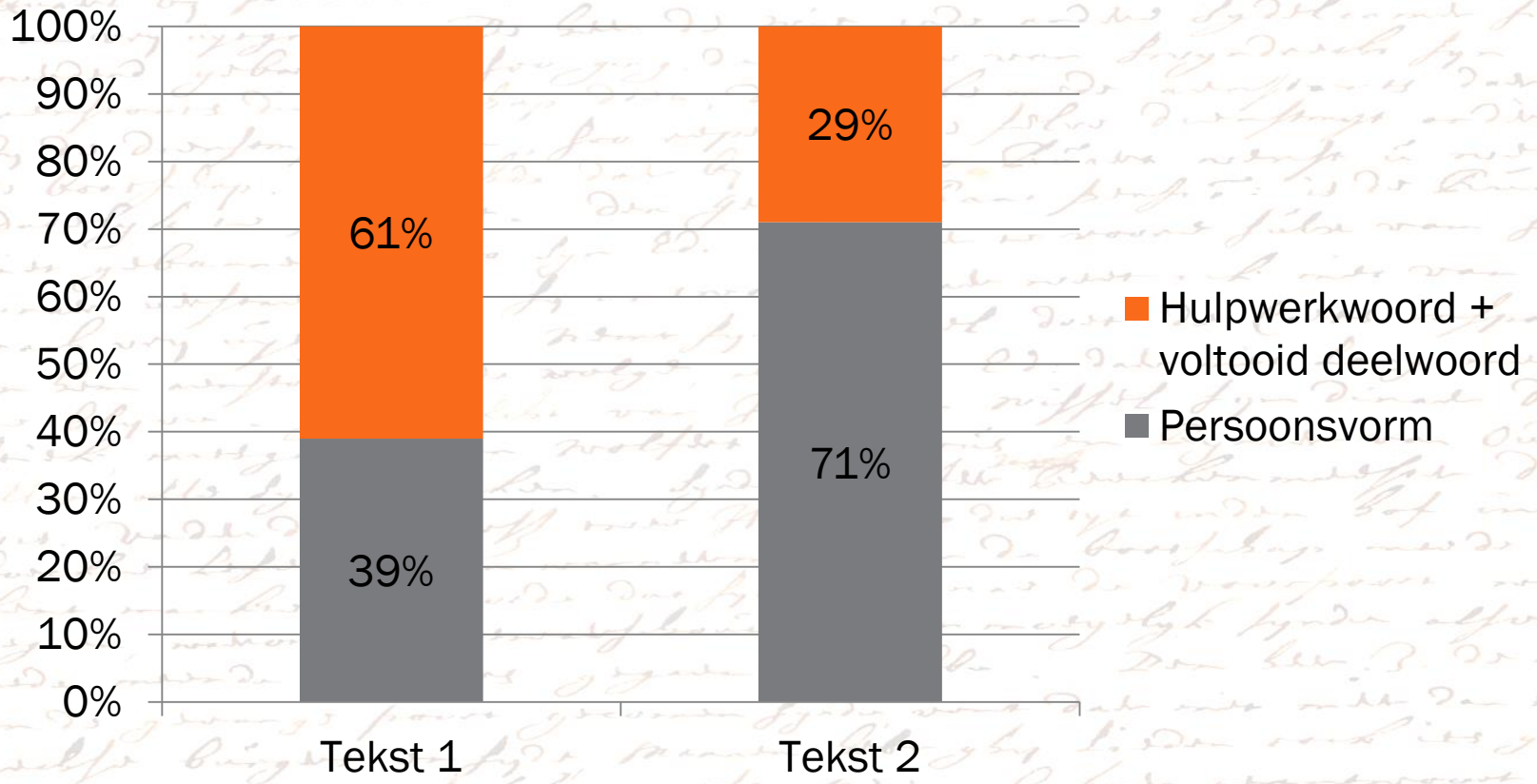

Tekst 1:

‘Soo is Gerret Vervoerdt en Ponsyaen, als buerregemester toe ter tyet, daer gecomme als eenne wolff om die schapen te verschuerren ende hebben se oversien. Doen si yn den predekant niet vernomen, sien sy weer na die staet geryden ende hebbe die porten samen doen slutten ende hebb aen die Mullepoert man voer man yen laette gaen ende opghetykent.’

Tekst 2:

‘Doen sprack ick tegen Kelffken, my beclaegende over ‘t gewelt dat hy my dede. Ick seyde dat sy ereger handelde als Duc Dalff, vragende off dat all tot eenycheyt streckte tuschen die gemeinte ende off niet better geweest waer ons onsse predicante gelaeten te hebben, die met anderen by buerte doen leerre.’

WERKWOORDSTIJD: NARRATIEVE ANALYSE

Labov & Waletzky (1967):

- Abstract
- Orientation
- Complicating action
- Result
- Coda

- Referentiële en evaluatieve zinnen

→ Systematiek in herinneringsnarratieven

ABSTRACT

Het verhael van gennege my, Wyllemken van Wanray, wedewe van zaliger Gerradt Bysseman, in den jaer 1622 waer is overcomme, van de Magestraet die doemaels bynne Nemmegen gereyget heeft, ter oorsake van die rylyese, om ‘tselleve voor myn kinderen ende onsse nacommelyngen bewaerdt te woerden.

→ Voltooid tegenwoordige/verleden tijd

ORIENTATION

Den 6 Merdt 1722 des avens is Aerndt Kelffken, onsse buerregemester, ontrent die clock negen uueren, met die staetdinnaers gecome voer myn duer ende dat op hett gerucht dat hem doer eenige verspyders was aengebracht van dat in mynnen huys vergaederinge waes ende Godts Woerdt gepredict woerde.

→ Voltooide tijd; nabije – verre verleden

COMPLICATING ACTION

Doe die duer niet opgedaen woerden, heeft hy, Kelffken, den staetsmet doen haelle en heeft hem gehieten die duer op te steken. Ende soo dat niet wylde ghelucken, geboet hy hem die duer yn stucken te slaen. Daerop den smeit hem antwoerden dat waer ghewelt gedaen. Ende genck en staek den kaelder open, doch en conden doer den kaelder noch in huys niet comme, overmedts sy geen raet wisten om den haek van binnen los te cruyegen. Doen sloegen sy raet. Om doer die nabueren tynne in te commen, gingen sy clopen tot die wedewe van Pavert. Dat wyst Jan den geweldeger wel dat daer een vensteren waes.

→ Onvoltooid verleden tijd

Aldaer ingelaeten sinden, sien se boven gegaen yn die tynne ende commende aen myn daekvinsteren, hebben 'tseleven met gewelt opgebrocken ende sien also van boven in myn huys gecomme.

→ Voltooid tegenwoordige tijd

CODA

Daerom kinder wyelt daer altiet op lette: niet te vollegen de menschen die seggen dat sy kennen het richte Woerdt Godts, maer probbyerren het met het Woerdt Godts ofte sy het goedt vollegen dat Godt geboeden heeft. [..] Onsse Sallychmaker Crystij is ons voergegaen, alle gelovegen tot een exempel: dat wij ons cruys opnemen ende volegen hem na in alle verdrucking dat ons die mynschen aendoen, maer bestendich blyeven totter doet.

→ Onvoltooid tegenwoordige tijd

EVALUATIE

- Ende deede myn huys ende die straete wael sterck besetten, min off meer alsoff hy een hoerhuys offte daer aender boeven en schelemen waeren gelosiert geweest, hadde wille bystormmene, gebruckende allen geweelt met cloppen ende stoeten op de duere, wel twe uren lanck geduerd.

- Na vuell meer aendere propoesten is Kelffken met sien volck gegaen, hebbende diet schoenne stuck werkcs uutgericht aent huys van een eerlick weedfrow; twelck, soe het yn voerteyde gescheyet waer, soude voer een groete tieranney geacht sien geweest.

→ Perfect doubling

WERKWOORDVARIATIE IN HERINNERINGSTEKSTEN

- **Mogelijkheden van het taalsysteem en effecten van werkwoordgebruik**
  - Welke volgorde hanteert Van Wanrade in werkwoordclusters?
  - Wat verklaart de keuze voor een onvoltooide of voltooide tijd?
  - Wat verklaart de keuze voor een werkwoordsoort?

→ Talige vaardigheden en systematiek

→ Hoe wordt door middel van taalvariatie vorm gegeven aan het verleden? Hoe worden machtsverhoudingen weergegeven en identiteiten geconstrueerd?

DE PASSIEF

Doerdien ons benamen was biynnen en buyten in ons provynssyen Godts Woert te hoeren, dat wy tot dessen tyet toe ghehoert hadd, en dat verboeden met plackate, gelyck sy op Dortse Synode besloeten hadde, so hebb wy niet cunnen laeten, doen ons **voergedragen woerden** om Godts Wordt te leerren, om sulcks te vollegen. Daer het **geleert woerden** butte die provynsyen, so is den teekts geweyst Mycha int suvende.

ZINTUIGLIJKE WERKWOORDEN

Doerdien ons benamen was biynnen en buyten in ons provynssyen Godts Woert te hoeren, dat wy tot dessen tyet toe ghehoert hadd[..].

Soo is Gerret Vervoerdt en Ponsyaen, als buerregemester toe ter tyet, daer gecomme als eenne wolff om die schapen te verschuerren ende hebben se oversien.

Soo heeftGerret Vervoerdt [...] geseyt waerom dat sy boven het placat butten gegaen weas. Daerop geantwoordt, myn heerre mochte die varreseren slachte, die meynden dat sy sagen en waerren blyndt.

CAUSATIEF HULPWERKWOORD

- Den 6 Merdt 1622 des avens is Aerndt Kelffken [...] gecome voer myn duer[..]. Ende **deede** myn huys ende die straete wael sterck besetten‘
- Doe die duer niet opgedaen woerden, heeft hy, Kelffken, den staetsmet **doen** haelle en heeft hem gehieten die duer op te steken.
- Als hy my hierop **dede** affgaen ende wederom binnecommen, seyde den buerregemester Kelffken, de heeren hadden geresolviert.
- Ende **deden** my wederom in die oude plats gaen.

SAMENVATTEND

- Vrij strikte volgorde in clusters
- Werkwoordstijden afhankelijk van
  - Afstand tot de gebeurtenis
  - Narratieve structuur
  - Referentiële en evaluatieve zinnen
- Passiefconstructies: schuld afwenden, remonstranten indekken
- Zintuiglijke werkwoorden: machtsverhoudingen
- Causatieve hulpwerkwoorden: machtsverhoudingen
- Vervolgonderzoek
  - Werkwoorden van macht/onderdrukking
  - Daarmee samenhangend ook: gebruik van pronomina, nominalisatie etc.

  → identiteitsvorming in herinneringsnarratieven door middel van taal

Q&A

PERFECT DOUBLING

Tekst 1:

So is den teekst geweyst Mycha int suvende. So is die predecasy begonne geweest, maer niet voleent doer die verstoerryng die daer quaem.

Pamfletten:

Ten tijde ende plaetse als boven is buyten het Dorp in een camer vergaderinghe gehouden gheweest vande Wederdoopers (In *Cort ende Waerachtich verhael. Van een seker ghespreck..* (1620), p. 1)

De Arminiaenen zijn vergaert gheweest om te Preken (*Verhael hoe dat in Hollant binnen de stadt van Leyden*.. (1619), 4)

Alsoo de Remonstranten tot Rotterdam/ nae datse van haerre Predicanten berooft zyn gheweest .. (*Sommier verhael van de wreede handelinge der Calvnisten..* (1619), 4)

AANVANG EN ONDERBREKING

Tekst 1:

So **is** die predecasy **begonne** **geweest**, maer niet **voleent** doer die verstoerryng die daer *quaem*. So **heefft** men die predecant **wech gehaellepen**, omdat den wolff *quaem* om hem te verslinden. So **heb** die gemynte **aengevangen** te dancken Godt met die 10 geboy en den 25 passalm Davet.

Het beginnen

Soo **is** Gerret Vervoerdt en Ponsyaen, als buerrege-mester toe ter tyet, daer **gecomme** als eenne wolff om die schapen te verschuyerren ende **hebben** se **oversien.**

De onderbreking

EEN VOORBEELD: GENITIEFVARIATIE

- Eerder onderzoek (Nobels & Rutten 2014):
  - Genitief in formulair taalgebruik
  - ‘Moderne varianten’, van-constructie en s-constructie, in meer creatief taalgebruik

- Genitiefvariatie binnen Coornhert:
  - Postgenitief: het lichaam des menschen
  - Pregenitief: des menschen lichaam

Studie naar genitiefvariatie bij D.V. Coornhert (1522-1590)

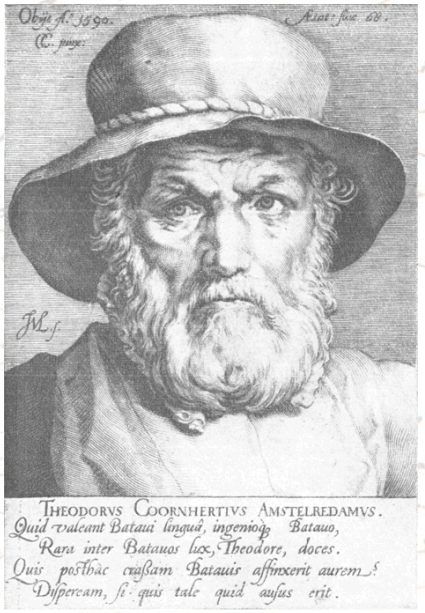

MICRONIVEAU: LITERAIRE STIJLMIDDELEN

- Vergelijking:

  Want **ghelyck** des menschen lichame werdt ghevoedt ende ghesterckt door ‘t nuttighen vanden brode, **zo** werdt des menschen ghemoede ghesterckt doort ghenieten van waarheyd ende ghoedheyd.

- Tegenstelling:

  Dat ghy niet meer en leeft der menschen begheerlickheyt

  Maar den wille Godes tot prijs van zijn heerlickheydt.

- Opsomming en climax:

  Immers ten magh gheen dueghde zyn, die wysheyds ghezichte ontbeert, daarom zy met recht wel magh ghenaamt worden het ooghe des ghemoeds, de beleedstere der daden, een kunste des levens ende alder dueghden Koninginne.

MACRONIVEAU: GENRE

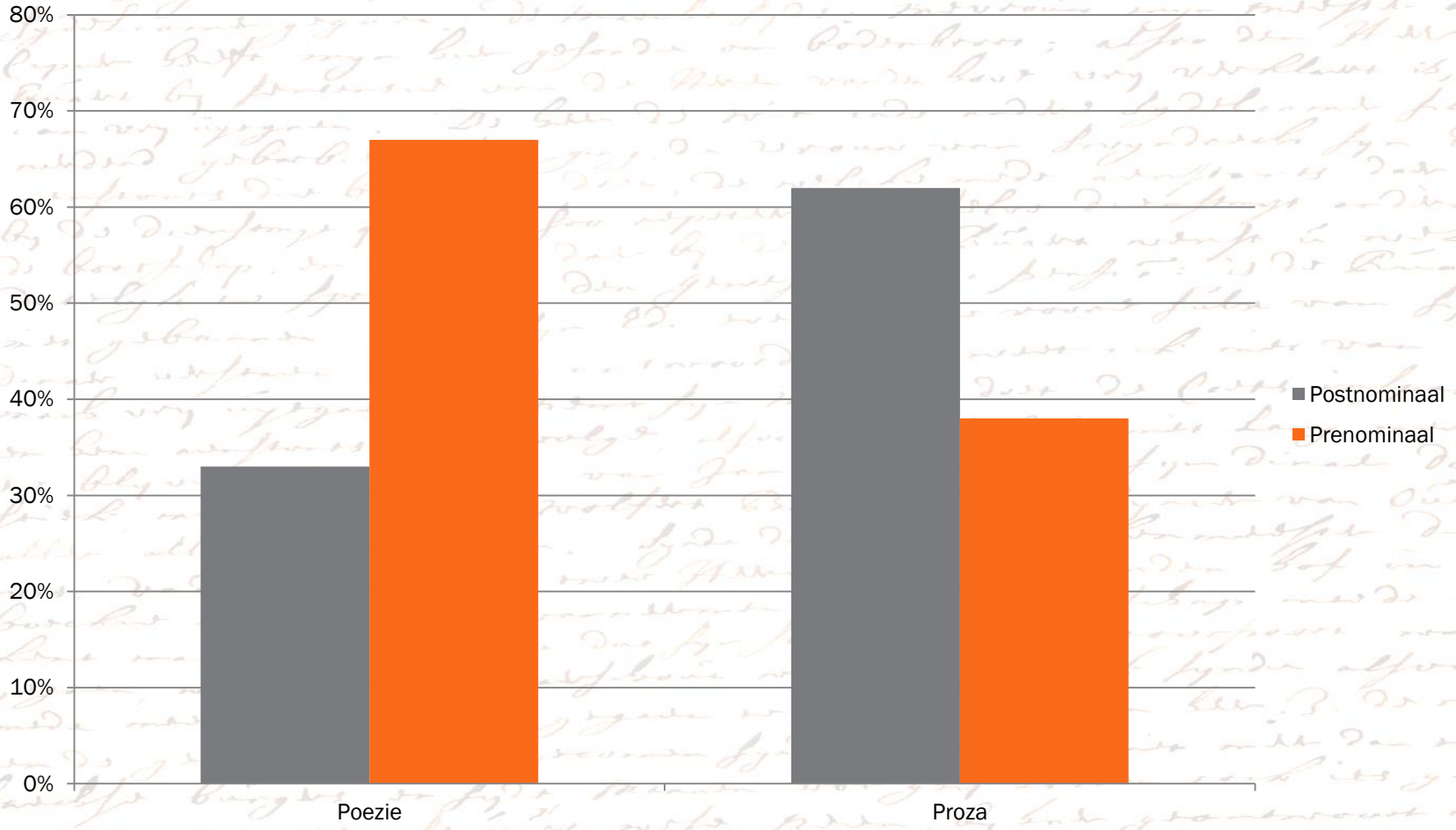

des vaders huis
Jans huis

het huis des vaders
het huis van vader